

Menetelmät puhuttavat

Arvio teoksesta Danielsbacka, Mirkka, Matti O. Hannikainen & Tuomas Tepora toim. *Avaimia menneisyyteen. Opas historiantutkimuksen menetelmiin*. Gaudeamus. 2022. 376 s. ISBN 978-952-345-153-7.

Zachris Haaparinne

Menetelmäkeskustelun uusi tuleminen

Julkaisumäärien perusteella suomalaisen historiantutkimuksen menetelmä- ja teoriakeskustelu on kokenut renessanssin viimeisen reilun viiden vuoden aikana. Mikko Myllykankaan ja Petteri Pietikäisen toimittama *Ajatusten lähteillä: Aatteiden ja oppien historiaa* (2017) esittelee kattavasti alan menetelmällisiä ja teoreettisia puolia aate- ja oppihistoriallisesta perspektiivistä. Matti O. Hannikaisen, Mirkka Danielsbackan ja Tuomas Teporan toimittama *Menneisyyden rakentajat: Teoriat historiantutkimuksessa* (2018) ruotii historiantutkimuksen perinteiden teoreettisia lähtökohtia. Pasi Ihalaisen ja Heli Valtosen toimittama *Sanat siltana menneeseen: Kielelliset lähestymistavat historiantutkimuksessa* (2022) puolestaan esittelee historiallisen kielen tarkasteluun soveltuvia menetelmällisiä perinteitä. Tutkimustemaattisesti erikoistuneempia menetelmiä ja lähestymistapoja esitellään Kaisa Vehkalahden, Essi Jouhkin, Sanna Lipkinin, Johanna Sitomaniemi-Sanin ja Tiina Kuokkasen toimittamassa *Matkaopas lapsuuden historian tutkimukseen: Monitieteisiä näkökulmia ja menetelmiä* (2022) sekä Kalle Kananoja toimittamassa *Terveyshistoria: Näkökulmia ja lähestymistapoja keskiajalta nykypäivään* (2022). Hiljattain ilmestynyt Rami Mähkän, Marika Ahosen, Niko Heikkilän, Sakari Ollitervon ja Marika Räsäsen toimittama *Kulttuurihistorian tutkimus: Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan* (2022) puolestaan tarjoaa laaja-alaisen katsauksen kulttuurihistorian menetelmäkeskusteluun.

Apulaisprofessori ja erikoistutkija Mirkka Danielsbackan, tutkijatohtori Matti O. Hannikaisen ja yliopistotutkija Tuomas Teporan toimittama *Avaimia menneisyyteen: Opas historiantutkimuksen menetelmiin* (2022) edustaa osaltaan samaa menetelmällisten antologioiden jatkumoa. Edellä mainittujen teosten tavoin se pyrkii selvittämään niitä metodologisia (ja teoreettisia) valintoja, jotka määrittävät historioitsijoiden työtä. Toimittajien mukaan ”[y]ksi keskeinen syy sille, että olemme koonneet historiantutkimuksen menetelmiä esittelevän teoksen, johtuu halusta tehdä erilaiset tutkimussuuntaukset näkyvämmiksi” (s. 7). Näkyväksi tekemisen lisäksi teos

pyrkii haastamaan alalle juurtunutta käsitystä lähdekritiikistä autuaaksitekevänä menetelmänä. Keskeisyydestään huolimatta lähdekritiikkiä ei ole ”syytä pitää varsinaisena yksittäisenä menetelmänä vaan osana tutkimusstrategiaa, joka ohjaa tutkimusta, tai menetelmällisenä käsitteenä, jota voi harjoittaa monien eri menetelmien, kuten diskurssianalyysin tai tilastollisten menetelmien, yhteydessä” (s. 15).

Toisaalta menetelmäteoksen julkaisemista perustellaan aiemman kirjallisuuden puutteilla. Toimittajat jakavat tunnustusta tematiikasta aiemmin (suomeksi) kirjoittaneille, mutta toteavat samalla, ettei etenäkään ”[a]lkuvaiheen opiskelijoille ... [ole] suomeksi kovin paljon menetelmäkirjallisuutta tarjolla”. Englanninkielistä kirjallisuutta on olemassa runsaasti, mutta se keskittyy toimittajien mukaan enemmän ”historian tieteelliseen ominaislaatuun kuin konkreettisiin menetelmiin” (s. 7–8). Tulkinta on toki mahdollinen, ainakin kotimaisen kirjallisuuden kohdalla, mutta perustuneeksi pitkälti ”konkreettisten menetelmien” kapeaan määritelmään. Kaksi aloituskappaleessa mainittua teosta arvioineena, yhtä kommentoineena ja runsaasti englanninkielistä menetelmä- ja teoriakirjallisuutta kuluttavana molemmat väitteet tuntuvat hatarilta.

Hannikaisen, Danielsbackan ja Teporan toimittama *Menneisyyden rakentajat* (2018) esimerkiksi keskittyy pitkälti samaan tematiikkaan kuin *Avaimia menneisyyteen*. Vaikka ensimmäinen teos käsitteleekin muodollisesti teorioita eikä metodeja, on se perusluonteeltaan hyvin samankaltainen ja samankaltaista yleisöä puhutteleva. Teoria ja metodi eivät ole synonyymejä, mutta voidaan perustellusti kysyä, kuinka mielekästä niiden erottaminen on historian tutkimuksessa. Teorioita käsiteltäessä puhutaan usein myös menetelmistä ja menetelmiä käsiteltäessä teorioita, kuten toimittajat itsekin toteavat (s. 13).

Monipuolinen katsaus

Avaimia menneisyyteen koostuu johdannosta ja viidestätoista luvusta, jotka käsittelevät historian tutkimuksen menetelmiä kirjoittajalähtöisten tapausesimerkkien avulla – tunnehistoriasta ja kuvatutkimuksesta ympäristöhistoriaan ja keskiajan aatehistoriaan. Kirjoittajakunta koostuu pääosin helsinkiläisistä, turkulaisista ja tamperelaisista tutkijoista. Toisin kuin usein on tapana, teosta ei ole jaettu temaattisiin alaosioidiin. Temaattisen jaottelun puute ei kuitenkaan ole puute sinällään. Vaikka kokoelmateoksiin on usein tapana luoda ainakin näennäisesti yhtenäinen narratiivi, harva lukija (arvioijan lisäksi) lukee teoksen kannesta kanteen. Useimmat lukijat osannevat valita sisällysluettelon perusteella heille hyödyllisimmät luvut ilman kustannustoimituksellista tarinallistamistakin.

Tutkijatohtori Petteri Norring esittelee luvussaan (*Aatehistoria ja menneisyyden käsittäminen*) aatehistorian menetelmällisiä ja teoreettisia lähtökohtia. Norring käsittelee muun muassa niitä taustatekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet aatehistoriallisten lähestymistapojen muotoutumiseen, kanonisoituneista tutkimuskohteista kielelliseen käänteeseen. Luku pureutuu etenkin niin sanottuun Cambridgen koulukuntaan (John Dunn, Quentin Skinner, J.G.A. Pocock ja niin edelleen) ja siihen miten Norring itse on hyödyntänyt erilaisia tutkimusperinteitä työssään. Vaikka luku pohjaakin varsin konventionaaliseen kokonaisuuteen etenkin Skinnerin metodologisesta ja

teoreettista pohdinnasta (ja sen kohtaamasta kritiikistä), tarjoaa se etenkin opiskelijoille selkeäsanaisen summauksen siitä, miksei puhe ole pelkkää puhetta. Vastapainona luku esittelee myös foucaultilaisen diskurssianalyysin yleispiirteitä ja jonkinlaiseksi Skinnerin standardikriitikoksi vakiintuneen Mark Bevirin.

Akatemiatutkija Janne Lahti puolestaan käsittelee luvussaan (*Jälkikoloniaalinen tutkimusote ja historia*) kotimaisen historian tutkimuksen mittakaavassa epäkonventionaalisempaa lähestymistapaa: jälkikoloniaalisen tutkimusotteen (*postcolonial theory* tai *postcolonial studies*). Luku esittelee ensin yleisesti, mihin käsitteellä viitataan akateemisessa mielessä ja minkälaiset tietoteoreettiset oletamat ohjaavat sitä. Lahti myöntää, että jälkikoloniaalinen tutkimusote poikkeaa tavanomaisesti historian tutkimuksesta siinä mielessä, että se on lähtökohdiltaan usein normatiivisempaa. Jälkikoloniaalinen ”tutkimusote on mahdollista nähdä poliittisena ja tiedollisena interventiona, joka pyrkii muuttamaan maailmaan”. Lahden mukaan voidaan jopa sanoa, ”että jälkikoloniaalinen tutkimusote on tietoisien tarkoitushakuinen ja että kyse on pohjimmiltaan asenteesta totuutta, lähteitä, epätasa-arvoa ja historiaa kohtaan” (s. 180). Vaikka tutkimusperinteen kokisikin omaan makuun liian revisionistiseksi ja normatiiviseksi, on luku yksi teoksen antoisimmista ja ajatuksia herättävimmistä. Siinä missä moni historian tutkimuksen menetelmiä käsittelevä teksti tyytyy toistelemaan varsin yleisiä ja yleisesti hyväksytyjä huomioita, Lahden luku haastaa lukijansa ajattelemaan.

Kuten toimittajien edellinen teos, myös *Avaimia menneisyyteen* sisältää historian tutkimuksen digitaalisia menetelmiä käsittelevän luvun. Yliopistonlehtori Matti La Melan ja vanhempi tutkija Mila Oivan kirjoittama luku (*Digitaalinen historian tutkimus*) havainnollistaa käytännön esimerkein, miten digitaaliset menetelmät avaavat uudenlaisia näkökulmia menneeseen. Kirjoittajien mukaan on tärkeää ymmärtää, ettei digitaalinen historian tutkimus ”tarkastele tiettyjä menneisyyden ilmiöitä tai aikakausia, eikä sitä ole sidottu yhteen teoreettiseen lähtökohtaan”. Kyseessä on pikemminkin ”laajempi menetelmällinen näkökulma ja tutkimuskäytäntö” (s. 211–212). La Mela ja Oiva osoittavat sanomalehtiaineistoja hyödyntäen, kuinka historioitsijat voivat käyttää nimitunnistustyökalujen (*named-entity recognition*) ja aihehallinnuksen (*topic modeling*) kaltaisia menetelmiä suurten aineistomassojen analysoimiseen. Luku on monessa mielessä kirjan parhaimmistoa ja lähinnä sitä, mitä teoksen toimittajat todennäköisesti tavoittelivat puhuessaan konkreettisista menetelmistä.

Kirjan loppupuolella Danielsbacka ja apulaisprofessori ja akatemiatutkija Sakari Saaritsa esittelevät historian tutkimuksen kvantitatiivisempia menetelmiä. Danielsbacka (*Määrälliset menetelmät historian tutkimuksessa*) perkaa muun muassa jatkosodan sotavankiaineiston avulla läpi, mitä määrälliset menetelmät tarkoittavat ja mitä niiden käyttö edellyttää aineistolta. Luku on sekä kattava että käytännöllinen ja sopii erinomaisesti opiskelijoille, jotka punnitsevat vaihtoehtojaan. Saaritsan luku (*Historiallinen taloustiede ja kausaalinen selittäminen*) puolestaan tarjoaa pureksittavaa edistyneemmille. Luku käsittelee ansiokkaasti kausaalista selittämistä määrällisestä näkökulmasta. Siinä missä monet teoksen luvuista keskittyvät oman tutkimusaiheen ja -aineiston esittelyyn, Saaritsan katsaus on otteeltaan pedagogisempi.

Menetelmäkeskustelun kipukohdat

Avaimia menneisyyteen on sen toimittajien mukaan yritys purkaa historiantutkimuksen tunkkaisia asenteita menetelmiä kohtaan. Toimittajien mukaan ”[k]eskustelua tutkimusmenetelmistä vaikeuttaa yhtäältä niiden pitäminen itsestäänselvyyksinä, joita ei tarvitse erikseen esitellä, ja toisaalta ajatus historian omasta erityisestä menetelmästä” (s. 7). Haasteellisuutta lisää alalle pinttynyt ajatus siitä, että lähdekritiikki on sekä itsessään riittävä että alaa kokonaisvaltaisesti määrittelevä menetelmä (s. 8–10, 14–15). Toimittajien turhautumiseen on helppo yhtyä.

Varsin usein teoksen luvut kuitenkin keskittyvät käsittelemään verrattain konventionaalisia näkökulmia. Useissa luvuissa käsitellään esimerkiksi lähdekritiikin keskeisyyttä, kuten toimittajat itsekin auliisti johdannossa myöntävät (s. 11). Vaikka lähdekritiikki onkin historiantutkimukselle (monen muun alan ohella) keskeistä, tuntuu sen toistelu tarpeettomalta – etenkin jos tarkoitus on haastaa pinttyneitä asenteita.

Sama pätee pitkälti myös toiseen historiantutkimuksen menetelmäkeskustelulle tyypilliseen hokemaan, kontekstualisointiin. Toimittajien mukaan kontekstualisointi eli ”tutkimusaiheen asettaminen laajempaan viitekehykseen korostu[u] historiantutkimuksessa” siinä määrin, että sen voidaan sanoa erottavan alan yhteiskuntatieteistä ja useimmista humanistista tieteistä. Muista aloista poiketen, historiantutkimus ”pyrkii jäsentämään aikaa eli tarkastelemaan tutkittavaa ilmiötä omassa ajassaan sekä suhteuttamaan sen osaksi laajempia ajallisia jatkumoita ja katkoksia”. Anakronismia pidetään usein kontekstualisoinnin vastakohtana. Siinä ”tutkija sijoittaa tutkittavaan aikakauteen jotain sinne kuulumatonta” (s. 14–15).

Kontekstualisointipuhe keskittyy kuitenkin valitettavan harvoin siihen, mitä se tarkoittaa käytännössä. Mikä on se konteksti, johon tutkimuskohteita suhteutetaan? Miksi tutkijan valitsema konteksti palvelee paremmin tutkimusasetelmaa kuin muut kontekstit? Aikakausilla tai tutkimusaiheilla ei ole luonnollisia tai sisäsyntyisiä konteksteja, vaan niiden kontekstualisointi on aina riippuvaista tutkijan valinnoista. Siinä missä yksi lukee esimoderneja paikallissaarvoja teologisesti, toinen saattaa tulkita niitä politologisesti. Menetelmäkeskustelun kannalta olisi hyödyllistä päästä eroon ajatuksesta, että kontekstualisointi (ilman lisämääreitä) on historioitsijan hyve ja anakronismi – eli tutkimuskohteen kontekstualisointi suhteessa nykypäivään – muiden pahe.

Vaikka *Avaimia menneisyyteen* ei onnistukaan ratkaisemaan suomalaisen historiantutkimuksen menetelmällisiä kipukohtia, tarjoaa teos monipuolisen katsauksen historiantutkijoiden itsereflektioon. Useat teoksen luvuista ovat ansiokkaita ja tarjoavat etenkin opiskelijoille hyödyllisiä huomioita.

FT Zachris Haaparinne toimii tutkijatohtori Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksella.

Kirjallisuus

Hannikainen, Matti O., Mirkka Danielsbacka & Tuomas Tepora toim. 2018. *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historiantutkimuksessa*. Helsinki: Gaudeamus.

Ihalainen, Pasi & Heli Valtonen toim. 2022. *Sanat siltana menneeseen. Kielelliset lähestymistavat historiantutkimuksessa*. Helsinki: Gaudeamus.

Kananoja, Kalle toim. 2022. *Terveystarina. Näkökulmia ja lähestymistapoja keskiajalta nykypäivään*. Historiallisia Tutkimuksia 287. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, <https://doi.org/10.21435/ht.287>.

Myllykangas, Mikko & Petteri Pietikäinen toim. 2017. *Ajatusten lähteillä. Aatteiden ja oppien historiaa*. Helsinki: Gaudeamus.

Mähkä, Rami, Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Sakari Ollitervo & Marika Räsänen toim. 2022. *Kulttuurihistorian tutkimus. Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan*. Kulttuurihistoria 17. Turku: Kulttuurihistorian seura.

Vehkalahti, Kaisa, Essi Jouhki, Sanna Lipkin, Johanna Sitomaniemi-San & Tiina Kuokkanen toim. 2022. *Matkaopas lapsuuden historian tutkimukseen. Monitieteisiä näkökulmia ja menetelmiä*. Historiallisia Tutkimuksia 288. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, <https://doi.org/10.21435/ht.288>.